

KOLLEKTİVLƏŞMƏ İLLƏRİNDƏ NAXÇIVANDA REPRESSİYALAR

Yaşar RƏHİMOV,

AMEA-nın Naxçıvan bölməsi,

tarix üzrə fəlsəfə doktoru

yasarrahimov@yahoo.com.tr

AÇAR SÖZLƏR: *kəndli, kollektivləşmə, repressiya prosesi, Naxçıvan, totalitar rejim.*

ЮЧЕБНЫЕ СЛОВА: *крестьян, коллективизация, репрессивный процесс,*

Нахчыван, тоталитарный режим.

KEY WORDS: *rural, collectivization, repressive process, Nakhchivan, the totalitarian regime.*

XX əsrin 20-30-cu illərində Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Naxçıvanda da repressiyalar çox ağırlı keçmişdir. Sovet rejiminin mahiyyətindən doğan bu repressiyaların səbəbləri təkcə sinfi mübarizə və siyasi düşmənçilik deyil, həm də yaranmış iqtisadi və siyasi gərginlik idi.

Araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, Naxçıvanda Vətən, xalq üçün yorulmaq bilmədən çalışanların repressiyası ermənilərin ssenarisi ilə törədilmişdir. Bu dövrdə Naxçıvanda yaşayan ermənilər öz tarixi düşmənçiliklərini daha ciddi cəhdlə həyata keçirərək yalançı ittiham və donoslarla həmyerlilərimizin daha çox məşəqqətlərə məruz qalmasına şərait yaratmışlar. Nəticədə Naxçıvanın vətənpərvər insanları repressiyalara, təqiblərə məruz qalmış, ailələri isə Orta Asiya və Qazaxıstan çöllərinə, Sibirə, Şimal adalarına sürgün edilmişdir.

Sosialist yenidənqurmasının fəlakətli tədbirlərindən biri də kollektivləşdirmə idi. Sovet rəhbərliyinin və onun ətrafındakı şəxslərin istəyi ilə kollektivləşmənin gerçəkləşməsi insanların bütövlükdə həyat tərzinə mənfi təsir edirdi. Əsas məqsəd fərdi kəndli təsərrüfatlarını kolxoz və sovxozlarda birləşdirmək, ictimai mülkiyyət adı altında onları dövlət idarəçiliyinə verməkdən ibarət idi.

Repressiya hərtərəfli siyasi-ictimai və sosial-psixoloji təhlil tələb edən bir mövzudur. 1920-ci illərin sonu-30-cu illərdə milli-mənəvi dəyərlərimizi tamamilə sıradan çıxarmaq məqsədi qoyulsa da, bunu reallaşdırmaq mümkün olmamışdır. Start xəttini Moskvadan götürmüş repressiv aksiyalar müttəfiq respublikalarda, Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvanda baş vermiş və milli-mənəvi, əxlaqi dəyərləri məhv etməyə yönəlmişdi.

1920-ci il aprelin 27-də Azərbaycan ərazisi bolşeviklər tərəfindən işğal edilmiş, ölkədə sərt sovet rejimi qurulmuşdur. Bu rejimə qarşı çıxan, müstəqilliyimizi müdafiə edən minlərlə həmvətənimiz məhv edilmiş, uzaq Sibirə və Qazaxıstana sürgün olunmuş, bir qismi isə müxtəlif ölkələrə mühacirət etmişlər. Azərbaycanlıların dünya ölkələrinə miqrasiyasının baş verdiyi növbəti mərhələ keçmiş SSRİ-nin 30-cu illərdə apardığı repressiyalar və İkinci Dünya müharibəsinin nəticəsi olmuşdur [1, s.141]. Bu illərdə həm də yerli və yeni repressiyalardan yaxa

qurtarmaq üçün xarici ölkələrə getmiş xeyli naxçıvanlı sonralar da vətənə qayıda bilməmişdir.

Tutaq ki, torpaq və əmlakları müsadirə olunan və kolxoz quruluşuna qarşı çıxan Kərbəlayi Süleyman, Kərbəlayi İsmayıl, Cəfərqulu xanın sərkarı Quşdan, Ərəfsəli Səlim bəy, Məşədi İsmayıl, Kərbəlayi Yəhya, Kərbəlayi Fətulla, Sisyanlı Qardaşxan və başqaları o dövrün quruluşuna və kolxoz əleyhinə çıxış edərək mübarizə aparmışlar. Bəs Bist, Milx, Sələsüz, Ərəfsə, Qışlaq, Kolanı və s. kəndlərin ortabab və kasıb kəndlilərinin günahı nə idi? Daxili İşlər Komissarlığında, eləcə də partiya və sovet təşkilatlarında çayır otu kimi yayılmış ermənilərin, xüsusi ilə Azərbaycan Baş Siyasi İdarəsinin operativ müvəkkili A.Orbelyanın Naxçıvan Muxtar Respublikasında azərbaycanlılara qarşı törətdiyi vəhşiliklərə, sürgünlərə, bir sözlə, böyük soyqırımına necə göz yummaq olar? Əgər həmin illərin vəhşiliklərini qələmə alsaq, neçə-neçə çoxcildli kitab ortaya çıxar [2, s.126].

Bu qanlı faciələrin şahidi olmuş Ulu Öndər Heydər Əliyev sonralar deyirdi: “... mən o günlərin şahidiyəm. Mən Naxçıvanda yaşayırdım. Bizim qonşularımızı iki günün içində gətirib ağlaya-ağlaya avtomobillərə doldurdular, çıxarıb Arazın o tayına saldılar. Mən 1937-1938-ci illərdə Naxçıvandan siyasi motivlər üzrə Orta Asiyaya sürgün olunanları da görmüşəm. Onlar orta məktəbdə mənimlə bir yerdə oxuyan qızlar, oğlanlar idi, göz yaşları içərisində gəlib bizimlə vidalaşırdılar. Biz də başa düşmürdük, gəlib yola salanda gördük ki, bir günün içərisində onların evlərində-əşiklərində nə varda tökübdə- dağıdıb, onları avtomobillərə doldurub sürürlər” [3, s.86-87].

Təkcə Keçili, Milax, Ərəfsə kəndlərində Orbelyanın “bandit”, “kulak” damğası ilə neçə-neçə azərbaycanlıya qarşı etdiyi cinayətlərin sayı-hesabı yoxdur. 1930-cu illərdə Naxçıvan şəhərindən, Ordubad, Şərur, Culfa və Naxçıvan (Babək) rayonlarından onlarla günahsız insan sürgün edilmiş və güllələnmişdir. Naxçıvan MR MDA-da saxlanılan və araşdırdığımız arxiv sənədlərində kollektivləşdirmə illərində Naxçıvanda repressiya ilə bağlı xeyli fakt mövcuddur. Bunlardan bir neçəsinə diqqət yetirək.

Araşdırılan sənədlərdən məlum olur ki, Naxçıvan şəhərində müxtəlif vəzifələrdə çalışan, keçmişdə xan, bəy və mülkədar olan insanlar “yuxarılar”ın, xüsusilə də Naxçıvanda partiya, sovet və hüquq orqanlarında yüksək rütbələrdə olan insanların əli ilə sürgün edilmiş və güllələnmişlər. Onlardan Yunis Naxçıvanski, Əlibəy Kəngərlinski, Həsən Musayev, Məşədi Heydər Babayev, Qurban Səfəroğlu, Balabəy Balabəyov, Kərbəlayi Nofəl Axundov və başqalarının adını qeyd etmək olar.

Naxçıvan rayonu üzrə: Rzabəy Tağıbəy oğlu, Bəylər Teymur oğlu, Qənbər Həsənəli oğlu, Həsən Əliyev, Baba Rüstəm oğlu, Əli Babayev, Məşədi Əhməd Axundov, İbad Sədi Hüseyn Mehdiyev, Kərbəlayi Muxtar Cəfərzadə, Məmmədza bəy Allahverdiyev.

Ordubad rayonu üzrə: Rəhim Kərbəlayi Məmmədhəsən oğlu, Əliyev Əli Kərbəlayi Hüseynqulu Məşədi Hüseynqulu oğlu, Hüseyn və Ələkbər Əsgər oğlu, Səfərov Sadiq Mövsüm oğlu, Məşədi Qulaməli Murad oğlu, Nəsirov Hüseyn və başqaları sürgün edilmişlər [4].

Digər bir fakt. Repressiya illərinin canlı şahidi olmuş Qasım Tağıyev xatirələrində yazırdı: “14 iyun 1932-ci ildə bir qrup qolçomaq ailəsini sürgün edirlər. Nehrəm kəndindən Kərbəlayi Novruzunu da edirdilər. Halbuki Kərbəlayi Novruz 20 il muzdur olmuşdur. Mən bu məsələni Vilayət Partiya Komitəsinin katibi B.Vəlibəyova çatdırdım. B.Vəlibəyov, Ağamirov

(Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri) və mən Naxçıvan dəmiryol vağzalına gəldik. Sürgün olunan adamları eşalona mindirmişdilər. Bu zaman Kərbəlayi Muxtar Cəfərzadə eşalonun qapısına çıxıb üzünü B.Vəlibəyova tutub dedi: “Yoldaş Vəlibəyov, sovet hökuməti mənə sürgün etməkdə haqlıdır. Çünki mən 25 il “qlava” olmuşam. Bəs bu Kərbəlayi Novruzunu niyə sürgünə göndərirsiniz? Bu ki mənə yanımda 20 il muzdur olub”. Bu sözləri eşidən Vəlibəyov və Ağamirov çox qəzəbləndilər və Naxçıvan Dövlət Siyasi İdarəsinin rəisi Əyyub Qasımova təklif etdilər ki, Kərbəlayi Novruzunu təcili vaqondan endirsinlər. Qasımov Kərbəlayi Novruzunu dərhal azad etdi” [5, s.1-43]. Canlı şahidlərin sözlərindən də görüldüyü kimi, sadə insanların hansı səbəbdən repressiya məruz qalaraq sürgün edildikləri məlum deyildi.

Erməni çəkistləri Naxçıvanda xüsusi cəfəşanlıqla çalışırdılar. Orbelyan, Akopov, Nersesov, Mosesov, Parseqov Muxtar Respublikanın bütün bölgələrində baş cəllad kimi tanınırdılar. “Quldur”, “qaçaq” adı ilə yalnız iyirminci illərdə erməni müstəntiqlərinin imzası ilə Şahbuz rayonunun Keçili, Culfa rayonunun Milax kəndində 38 nəfər güllələndi, 75 nəfər isə müxtəlif cəzalara məhkum edildilər [6, s.41]. Erməni xisləti və xainliyi, azərbaycanlılara şər atmaqdan mənəvi zövq almaq düşüncəsi özünü Naxçıvanda daha qabarıq şəkildə göstərmişdir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, A.Orbelyan, Danelyan, Qranski, Bazıyan kimiləri azərbaycanlıların milli mənliliyini təhqir etməklə bir əqidə sahibi kimi Muxtar Respublikanın nəinki varlılarını, kasıblarını, həmçinin ölkədən kənar da tanınmış ziyalı, hərbi və digər peşə və sənət sahiblərini aradan götürməyə çalışmışdılar. 1937-ci illərə aid olan sənədləri vərəqləyərkən məlum olur ki, Naxçıvan MSSR Daxili İşlər komissarı olmuş Qranski, Milli Təhlükəsizlik sistemində işləmiş baş leytenant Pavel Vakulçik və Beldpolov, Naxçıvan MSSR DİK-in katibi Perel, baş kargüzar Bazıyan, baş leytenant Zakıyan, leytenant Moleseyev, həbsxana rəisi Gevorkov, Naxçıvan baş milis idarəsində işləyən Aram Danielyan və başqalarının əli ilə yüzlərlə azərbaycanlı repressiyanın qurbanı olmuşdur [7, v.1-18]. Özünəməxsus qəddarlığı Orbelyanın adını “NKVD” əməkdaşlarının naxçıvanlılara qarşı keçirdikləri repressiya tarixinə xüsusi nifrətlə yazmışdır.

1930-cu illərin ortalarında qolçomaqlara qarşı mübarizənin başa çatdırılması ilə ölkəni “əksinqilabi elementlərə” qarşı yeni repressiya dalğası bürüdü. Bu dəfə repressiv tədbirlər siyasi və sinfi düşmənlərə qarşı deyil, əhəlinin yoxsul, müdafiə olunmayan təbəqəsinə - fəhlələrə, onların sinfi müttəfiqi olan kəndlilərə, keçmiş partiya liderlərinə, keçmiş bolşeviklərə və s. qarşı yönəldilmişdi. [8, s.40-41].

1930-cu illər repressiyalarının baş verməsinin əsas səbəbləri sovet rejiminin mahiyyətindən doğduğu halda, rəsmi tarixşünaslıqda bunu ayrı-ayrı şəxslərin - İ.Stalinin, L.Beriya, M.C.Bağırov və başqalarının səhvi kimi qələmə verilməsi yanlışdır. Repressiyalar, qəddarlıq və digər antihumanist hallar cəmiyyəti antaqonist siniflərə bölərək insanı insana düşmən ruhunda tərbiyə edən kommunist ideologiyasının özündən doğurdu. Azərbaycan tarix elmində də 30-cu illərin repressiyalarına münasibətdə sovet tarixşünaslığının buraxdığı səhvlər özünü açıq-aydın göstərir. Bu səhvlərin ən başlıcası repressiyaya məruz qalmış şəxslərin hamısına eyni prizmadan baxılmasıdır. Repressiya qurbanı olmuş şairlər, yazıçılar, elm adamları, sadə kəndli və fəhlə ilə kommunist rejimində rəhbər vəzifə tutmuş şəxsləri eyniləşdirmək düzgün deyildir. Çünki birincilər bilavasitə rejimi qəbul etmədiklərinə və onun səhvlərini tənqid etdiklərinə

görə repressiyalara məruz qalmışdırlarsa, sovet rejimində rəhbər vəzifələr tutmuş şəxslər hakimiyyətdaxili ziddiyyətlərin, qruplaşmaların, vəzifə hərisliyinin qurbanı olmuşlar [9, s.80].

1930-cu ili kəndliyə qarşı terrorun başlanğıcı adlandırmaq olar. Bu “əsas məşq” olmasaydı, çox güman ki, 1937-1938-ci illər də olmazdı, kəndlilərə qarşı 1930-cu ildəki terror olmasaydı, hökumət 1937-1938-ci il terroruna cəsarət etməzdi. 1930-cu il terroru ilə hökumət öz gücünü yoxladı və əmin oldu ki, kəndli var-yoxdan çıxıb, fəal müqavimət göstərmək iqtidarında deyil və onu ayırmaq, kimisə irəli çəkmək, kimisə parçalamaq olar [2, s.84].

Repressiya nə deməkdir? Cəzalandırmaq. Aydın məsələdir ki, söhbət sovet dövrünün siyasi repressiyalarından gedir. “Repressiya” sözü cəzalandırmaq anlamı daşsa da, sovet dövründə artıq məhv etmək funksiyası icra edirdi. Çar Rusiyası dövründə də repressiya aktı həyata keçirilirdi. Amma orada cəza mexanizmi var idi, hələ məhv etməyə qədər yüksəlməmişdi. “Yaxşı” da adı vardı - Ağ qvardiya, Ağ terror. Burada rəng dəyişdi - qırmızı terror, Qırmızı Ordu. Qan repressiyanın simvoluna çevrildi [10].

V.İ.Leninin və N.Nərimanovun şəkilləri çap olunan “Qırmızı Azərbaycan” adlı bir saydan ibarət qəzetlər yayımlandı. “Qırmızı” rəng o gün, bu gün sovet Rusiyasının bizə baxdığı bucaqda əsas rəng çaları oldu-qan çalarlı qırmızılıq... XI Qızıl (qırmızı) Ordunun əsgərləri papaqlarında qırmızı ulduzlar, əllərində qırmızı bayraqlar bir bahar günü (1920-ci il 28 aprel) azadlığımızı əlimizdən almağa gəldi... Qırmızı-qırmızı oktyabryat, pioner, komsomol nişanlarımız, şagird qalstuklarımız oldu. 1937-ci ildə qırmızı rəngin çaları bir az da tündləşdi. Azadlıq, müstəqillik haqqında düşünən bütün dərrakəli başlar qılıncdan keçirildi. Düşüncələrə, beyinlərə, şüurlara qorxu toxumu əkildi. Bu gün də canımızdan çıxmayan qorxu...

Qan çalarlı qırmızılıq daha sonralar 20 Yanvar və Qarabağ faciələrində bir az da artdı. Sonuncu ümidlərimizi, həqiqətlərimizi üzümüzə qırmızı-qırmızı yalanlar deyə-deyə əlimizdən aldılar. Tarixi dədə-baba torpaqlarımızı gözümüz görə-görə qanlı səngərlərə çevirdilər [11].

1934-cü ildə Stalinin SSRİ miqyaslı repressiyaya start verməsi reallığın, təbii ki, obyektiv səbəbləri vardı. “Obyektiv” o mənada yox ki, Stalin haqlı idi, o mənada ki, sovet hökumətinin hakimiyyət əlahiddəliyi təhlükə altında qalmışdı. Stalinin və stalinizmin yeganə ideyası sovet sistemini, nə yolla olur-olsun, qoruyub saxlamaqdan ibarət idi. Məsələn, həmişə ermənilərin tərəfində olan Stalin bizim torpaqlarımızla bağlı “mübahisəli ərazi” problemindən danışanda vurğulamışdı ki, əgər bilmək istəyirsinizsə ki, Zəngəzur və Naxçıvan kimə məxsus olmalıdır, onları Ermənistanın indiki hökumətinə vermək olmaz, sovet hökuməti olanda vermək olar [11].

Bir faktla kifayətlənək ki, 1937-ci ilin avqustun 10 günündə (5-15) Naxçıvan Muxtar Respublikasında 9950 nəfər həbs edildi. 500 ailə sürgünə məhkum olundu (əksəriyyəti sadə adamlardı: Hüseyn Qadir oğlu Kəngərli, Aydın Əmircan oğlu Kəngərli, Zəhra Məhəmməd qızı Səfərbəyova (Naxçıvan), Qazıbəyov Əhmədbəy Hacıməhəmməd oğlu, Rəhimov İsmayıl İsmayıl oğlu, Cəlilov Nəsrulla (Noraşen), Muxtarov Həbib Kalba Məmməd oğlu, Sadıxov-Tağıyev Məşədi Rzaqulu Sadıx oğlu (Ordubad) və onlarla digər ailələr sürgün edildilər) [6, s.41].

1937-1942-ci illərdə Ordubad rayonundan (Nüs-nüs kəndindən 2 ailə, Əndəmiçdən 3 ailə, Gənzədən 1, Ordubad şəhərindən 8, Dəstədən 12, Qoşa-Dizədən 1, Baş Dizə Sumbatan Dizə, Kələntər Dizə və Qoşa Dizədən 13, Vənənddən 3, Düylündən 7, Azadan 8, Üstüpdən 8

ailə) cəmi 64 ailə, Naxçıvan şəhərindən Qazaxıstana və Sibirə (1937-1949-cu illər) 185 ailə, Naxçıvan rayonundan (Şıxmahmuddan 25, Qaraçuqdan 17, Nehrəmdən 11, Zeynəddindən 1, Şeytanabaddan 1, Gülşənabaddan 1, Cəhriddən 5, Didivardan 3, Tumbuldan 3, Yarımcadan 5, Bulqandan 4, Qaraxanbəylidən 3, Yamxanadan 2, Hacıvardan 2, Güznütdən 2, Uzunobadan 1, Məzrədən 1, Başbaşıdan 1, Qarabulaqdan 1) 177 ailə, Culfa rayonundan (Culfa şəhərindən 6, Yayıcdan 26, Kərimqulu Dizə, Qoşa Dizədən 4, Gülüstandan 1, Ərəfsədən 13, Boyəhməddən 7, Milaxdan 2, Bənəniyardan 7, Xanağadan 4, Ləkətağdan 3, Nəhəcirdən 3, Ərəzindən 9, Camaldından 9, Saltaxdan 4, Əbrəqunusdan 5, Kırnadan 1, Noraşəndən 1, Qazançıdan 1, Ləkətağdan 1 ailə) 107 ailə, Şahbuz rayonundan (Keçilidən 34, Sələsüzdən 1, Kükütdən 3, Biçənəkdən 3, Külüsdən 1, Kolanıdan 1, Tırkeşdən 1, Yuxarı Qışlaqdan 1, Lizbirdən 2) 47 ailə, Noraşen (indiki Şərur, Sədərək və Kəngərli rayonları) rayonundan (Noraşen rayonundan 8 ailə, Tumaslı kəndindən 7 ailə, Yenkiçə kəndindən 11 ailə, Ərəbyenkiçə kəndindən 3, Yayıcdan 5, Maxtadan 8, Vərməziyardan 7, Şəhriyardan 7, Arbatandan 3, Çərçiboğandan 4, Qarahəsənliyədən 5, Dəmirçiyədən 5, Püsyandan 3, Qarabağlardan 2, Kərimbəylidən 3, Sədərək kəndindən 2, Vayxırdan (bu kənd sənəddə Noraşen rayonunun kəndi kimi göstərilir) 2, Qıvrıqdan 2, Diyadindən 2, Kürdçülərdən 2, Xokdan 1, Qaraburcdan 1, Ələklidən 1, Ağayardan 1, Qabılıdan 1, Xoyludan 1, İbadulladan 1, Danzıkdən (indiki Şəhid Məmməd) 1, Düdəngədən 1, Baş Noraşəndən (indiki Cəlilkənd) 1, Dərvişlərdən 1, Parçi kəndindən 1, Ulya Noraşəndən (indiki Oğlanqala) 1, Keşdazdan (indiki Çəmənli) 1, Alışardan 1, Yurtçu kəndindən 2 ailə) 110 ailə və üstəgəl 447, ümumilikdə 557 ailə Qazaxıstana sürgün edilmişdir [12, s.306-356]. Bu günahsız insanlar öz doğma vətəninə, ailə və qohumlarından məhrum olunaraq repressiyaya məruz qalmış, çox ağır və məşəqqətli həyat keçirmişlər. Hər cür hüquqdan məhrum olan bu adamların əziyyəti onların uşaqlarına, nəvələrinə, hətta nəticələrinə də sirayət etmişdir. Cəllad Orbəliyanın fitnə-fəsadı ilə Qazaxıstan çöllərinə və Sibirə sürgün edilən bu günahsız insanlar təhlükəsizlik orqanlarının daimi nəzarəti altında saxlanmışlar. Bundan başqa, 1930-cu ilin mart ayında Şahbuz rayonunun Keçili kəndinin 19 nəfər dinc sakini İrana mühacirət etməyə məcbur olmuşdur [12, s.345]. Beləliklə, repressiya illərində muxtar respublikadan 950-dən artıq ailə Qazaxıstan, Orta Asiya və Uzaq Sibir ərazilərinə sürgün edilmiş, onlarla ailə məcburiyyət ucundan İrana və Türkiyəyə mühacirət etmiş, 9950 nəfər həbs edilmiş, onlardan 100-ə qədəri güllələnmişdir.

Azərbaycanda bu qanlı aksiyaları həyata keçirən Xalq Daxili İşlər Komissarlığı (XDİK) əməkdaşlarının əksəriyyəti erməni millətinə mənsub idi. Xalq arasında “NKVD” kimi tanınan Xalq Daxili İşlər Komissarlığının rayon şöbələrinin də əksəriyyətinə ermənilər rəhbərlik edirdilər. Naxçıvan MR-də Baqdasarov, İonesyan, Yevdiyan, Ağacənov Vartan və başqalarını buna misal göstərmək olar. Bu fakt azərbaycanlıların daha çox repressiyaya məruz qalmasında böyük rol oynamışdır [10]. Bunlarla yanaşı, Naxçıvanda yaşayan ermənilər öz tarixi düşmənçiliklərini daha cidd-cəhdlə həyata keçirərək yalançı ittiham və donosları ilə həmyerlilərimizin daha çox zülmə məruz qalmasına şərait yaradırdılar.

1937-ci il iyulun 30-da SSRİ Xalq Daxili İşlər Komissarlığının “Keçmiş qolçomaqların, cinayətkarların və başqa antisovet elementlərin repressiya olunması üzrə əməliyyat haqqında” 00447 №li operativ əmri Siyasi Büronun müzakirəsinə təqdim edildi. Bunun ardınca isə 1937-

ci il avqustun 15-də “Vətən xainlərinin arvadlarının və uşaqlarının repressiya olunması üzrə əməliyyatlar haqqında” 00486 №-li operativ əmri verildi [13, s. 9]. Bu sənədlər 1937-1938-ci illər kütləvi repressiyaların nüvəsini təşkil edirdi. SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin 19 yanvar 1955-ci il tarixli 0026 sayılı əmrinə əsasən repressiya olunmuşların 26 min işinin yandırılması bu əməliyyatın dəqiq miqyasını göstərməkdə çətinliklər yaradır. Lakin bəzi sənədlərə əsasən aydınlaşdırmaq olur ki, 1937-ci ildən sonra Naxçıvan MR-dən - 957, Biləsuvar - 290, Astarxanbazardan - 205, Əli Bayramlıdan - 145, Qaryagindən - 155, Cəbrayıldan - 205, Ağcabədidən - 196, İmişlidən - 348, Masallıdan - 208, Nəraşəndən - 417 (son tədqiqatlara görə - 557 - Y.R.), Naxçıvan şəhərindən - 185 və Bakı şəhərindən - 218 ailə (deportasiya) sürgün olunmuşdur [13, s. 10].

Beləliklə, 30-cu illərdə xalqımızın ən qeyrətli oğul və qızları repressiyalara, təqiblərə məruz qalmış, ailələri isə Orta Asiya və Qazaxıstan çöllərinə, Uzaq Şərqə, Sibirə, Şimal adalarına sürgün edilmişlər. Həmin illərdə Naxçıvan MR hüquq mühafizə orqanlarında işləmiş ermənilər, ruslar və digər millətlər tərəfindən 300-dən çox azərbaycanlı Naxçıvan Muxtar Respublikasından - öz yurdundan sürgün edilmiş, 100-ə qədəri isə güllələnmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əsgərova Z. Azərbaycan diasporunun formalaşmasının tarixi mərhələləri // Bakı Universitetinin Xəbərləri, humanitar elmlər seriyası, 2014, №1, s.139-144.
2. Cəfərov F. Naxçıvan polisi repressiya illərində (1930-1940-cı illər). Tarix və onun problemləri. Bakı: 2007, № 4, s.126-129.
3. Mahmudov Y., Kərimov Ş. Naxçıvan: tarixi və abidələri. Bakı: Təhsil, 2007, 216 s.
4. Naxçıvan Muxtar Respublikası Mərkəzi Dövlət Arxivi (NMR MDA): f.40, siy.1, iş 388/523, 319/37, 305, 395.
5. NMR MDA: f.728, siy.1, iş 4, v.1-43.
6. Əliyev Ə. Əlincə yaddaşı: Naxçıvan-1914-1992. Bakı: Gənclik, 1997, 304 s.
7. NMR MDA: f.109, siy.7, iş 35, v.1-18.
8. Məmmədova Ş. Azərbaycan SSR-də inzibati-amirlik sistemi (1920-1930-cu illər). Tarix üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı: 2014, 49 səh.
9. Cəfərov C. Stalinizm və Azərbaycan kəndi (1920-ci illərin sonu-30-cu illər) Bakı: Elm, 2012, 144 s.
10. <http://edebiyatqazeti.az/news/muzakire/1248-repressiya-gizlin-ve%20ger%C3%A7ekler%20ile>
11. <http://www.moderator.az./news/239974.html>
12. Sadiqov S. Tarixin qan yaddaşı (I və II kitab). Bakı: Gənclik nəşriyyatı, 2001, 366 s.
13. Sabiroğlu F. İki ölüm arasında (soyqırım - represiya) // “Füyuzat” jurnalı, Bakı, 2010, №2, səh. 6-13.

Яшар Рагимов

РЕПРЕССИИ В НАХЧЫВАНЕ В ГОДЫ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена репрессиям в Нахчыване в период коллективизации. Одной из катастрофических мер социалистического переустройства была коллективизация. Осуществление коллективизации по воле руководства и окружающих негативно влияет на общий образ жизни людей. В течение этих лет был репрессивный процесс, который был массовым актом, совершенным тоталитарным режимом и советским государственным аппаратом.

В конце 1920-х и начале 30-х годов они хотели полностью уничтожить наши национально-нравственные ценности, наш язык, но не смогли их реализовать. Репрессивные действия, предпринятые Москвой на старте, были направлены на уничтожение национальных и моральных ценностей в процветающих республиках, включая Азербайджан, и в Нахчыване.

В 1930-х годах самые смелые сыновья и дочери нашей страны подвергались репрессиям, преследованиям, а их семьи были депортированы в Среднюю Азию и Казахстан, на Дальний Восток, в Сибирь и на северные острова. Более 300 азербайджанцев из Нахчыванской Автономной Республики были депортированы со своей родины армянами, русскими и другими народами, работавшими в Нахчыванской Автономной Республике в те годы, и около 100 были застрелены.

Yashar Rahimov

REPRESSIONS IN NAKHCHIVAN DURING

COLLECTIVIZATION YEARS

ABSTRACT

The article deals with repression in Nakhchivan during the collectivization period. One of the catastrophic measures of socialist reconstruction was collectivization. The realization of collectivization at the will of management and those around it negatively influences people's overall lifestyle. During these years there was a repressive process, which was a massive act committed by the totalitarian regime and the Soviet state apparatus.

In the late 1920s and early 1930s, they aimed at elimination of our national-moral values and language, but failed to realize it completely. The repressive actions taken from Moscow in the start line were aimed at destroying national and moral values in prosperous republics, including Azerbaijan, and in Nakhchivan.

In the 1930s, the most brave sons and daughters of our nation were subjected to repression, persecution, and their families were deported to Central Asia and Kazakhstan, Far East, Siberia and the North islands. More than 300 Azerbaijanis from Nakhchivan Autonomous Republic were deported from their homeland by the Armenians, Russians and other nations working in the Nakhchivan Autonomous Republic in those years, and about 100 were shot dead.